

**КНИЖКОВІ ФЕСТИВАЛІ
ЯК ФАКТОР СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ
ВІТЧИЗНЯНОЇ КУЛЬТУРИ
В ЧАСИ ВІЙНИ**

(оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету)

Книжкові фестивалі сьогодні вже перестали бути просто ярмарками новинок. Сучасні літературні події перетворились на найцікавіші пригоди й справжні спільноти однодумців. Дослідження Манчестерського університету показало, що подібні культурні події виконують роль «інтегративних майданчиків»: допомагають створювати нові соціальні зв'язки, оживляють занедбані простори, сприяють туризму [1].

2022 року початок повномасштабного вторгнення поставив плин культурного життя країни на паузу. Це торкнулося й літературних подій, які ще не встигли оговтатися після застою через пандемію. Книжковий Арсенал у 2022-му році скасували, а Book Forum Lviv відбувся в скороченому форматі – без традиційного книжкового ярмарку від видавців. Здавалося, що читати «не на часі». Попри все, галузь вистояла, і вже у 2023 році українці отримали можливість не тільки відвідати улюблені традиційні заходи, а й побувати на тих, які відбувалися вперше.

Тема XI Книжкового Арсеналу – «Коли все має значення». Цей концепт промовисто натякав, що навіть у дуже темні часи розвиток культури залишається важливим. Такий маніфест, схоже, відгукнувся й людям: на фестиваль за три з половиною дні (2023 року зменшилась кількість подій – 100 заходів) прийшло 28 тисяч людей. Для порівняння – у до «повномасштабному» 2021-му кількість відвідувачів становила 35 тисяч за п'ять днів. Це засвідчило, що українці досі спрагли до літзаходів.

Утім, організатори зазначали, що змінилася аудиторія фестивалю. Це стало наслідком війни – аудиторія та учасники заходів долучилися до лав ЗСУ, а у місті з'явилися вимушені переселенці, стало менше відвідувачів з дітьми, адже багато родин поїхали з міста.

«В українців існує інтерес до публічних подій, до відвідин фестивалю, його програмних подій, до того, щоб відчувати себе собою тут і зараз, побути серед своїх людей, підтримати одне одного, підтримати українську культуру, літературний процес та видавничу галузь, відрефлексувати власні досвіди, отримати сильні враження, які дозволять поповнити свої внутрішні ресурси та посилити нашу спільну здатність чинити спротив агресору – це все було

надзвичайно цінним та дуже потужним, помітним», – прокоментувала директорка Книжкового Арсеналу Юлія Козловець [2].

Майже в усіх заходах звучала тема війни, українського спротиву, актуальних викликів, які зараз постають перед Україною: нашим суспільством, культурою та книговидавничою сферою. Особливої уваги заслуговувала секція ярмарку з книгами про російсько-українську війну. Її оператором була муніципальна книгарня «Сяйво книги» в співкураторстві з Ганною Скоріною – авторкою проєкту #Книги_про_війну та дослідницею воєнної літератури.

Козловець зауважила, що експериментальний формат запустив суспільне обговорення тем, які давно мали значення: ціноутворення, відкриті дані, роль книгарень у промоції читання, систему книгорозповсюдження, канали комунікації видавців з читачами тощо. Фінальне рішення про дати фестивалю, його масштаб та експериментальний формат прийняли аж у березні – через постійні зміни та непередбачуваність безпекової ситуації в Києві. Козловець стверджує: неодноразово виникала думка про скасування фестивалю. Але разом із тим, на її погляд, усі наступні книжкові події міста певним чином стали можливими завдяки успіху Книжкового Арсеналу, адже саме він «перезапустив мистецьке життя країни».

«Я радію появі інших книжкових подій та ярмарків, пожвавленню галузі, спільним ініціативам видавців. Це все дуже мотивує та додає натхнення і нашій команді теж. Тішуся тому, що ярмарок, яким оперували книгарні, привернув увагу до них як до надзвичайно важливих елементів видавничої індустрії, підтримав їх, і ми бачимо, як цей процес зараз активно розвивається, відкриваються нові й нові книгарні», – зазначила Козловець [2].

Втім, на думку автора та журналіста Андрія Кокотюхи, «спроба відродити після річної перерви Книжковий Арсенал у Києві вийшла скандальною. З різних причин організатори вирішили відмовити в участі всім видавцям, натомість залучили чотири локальні київські книгарні... Результат – відвідувачам запропонували великий книжковий супермаркет, у якому вони просто розгубилися» [3].

Та попри це, Книжковий Арсенал залишається найбільш популярним та найпотужнішим з усіх книжкових фестивалів нашої країни.

У 2024 році XII Книжковий Арсенал вдруге відбувся в умовах воєнного стану. Цього року подія проходила у значно більших масштабах, ніж минулого. Понад 260 учасників, 7 кураторських і спеціальних програм, 160+ подій і 100+ видавців та 5 книгарень. Відвідуваність вражала – 35 000 осіб, що на 7 000 більше ніж у 2023-му і лише на 1 тис. менше, ніж у 2021-му.

XII Книжковий Арсенал відбувся за тиждень після масштабної трагедії – обстрілів і спалення найбільшої друкарської потужності Харкова «Фактор-Друк». Стенд «Книги, які знищила росія», серед яких видання, що були у друці того четверга, 23-го квітня, пахнув попелом. Серед цих книг – серія інтерв'ю із військовими та волонтерами «Слова і кулі» Наталії Корнієнко, нова книга оповідань від письменника і військового Валерія Пузіка «Мисливці за щастям»,

низка книг для дітей. Заклики підтримати одне із найбільш постраждалих видавництво Vivat лунали чи не з кожної сцени фестивалю.

За день до початку Арсеналу загинула парамедикиня й журналістка Ірина Цибух. Чимало подій починалися із хвилини мовчання за полеглими.

«Цьогорічний Арсенал – це справді неймовірна подія. Дуже все живе, попри неймовірний біль, який зараз переживає українське суспільство, попри страшні новини про загибель прекрасних українських дівчат, попри новини з Харкова – тут таке свято життя, книжки, читання, пізнання. Я думаю, що це є спосіб переживати ці страшні часи, це те, що тримає. Це все суміш надії з болем і стражданням», – розповіла письменниця Тетяна Малярчук, яка спеціально приїхала на Книжковий Арсенал із Відня.

Фестиваль всуціль був прошитий темами досвідів військових і війни. Понад 80 письменників наразі в ЗСУ, чимало їх серед волонтерів, серед цивільних відвідувачів – майже всі мають друзів або близьких на фронті. Серед проєктів, що підсилювали потреби й видимість військових, проєкт «Культурного десанту» «Книги на фронт».

З інших важливих проєктів – серія посібників про те, як спілкуватися в умовах війни від фонду «Як ти, брате?». Це три серії книг: як спілкуватися і підтримувати контакт із військовими і ветеранами, як підтримувати розмови у складних ситуаціях і серія з професійної комунікації. За 2 роки діяльності проєкту вдалося розповсюдити понад 200 тисяч примірників, і на Арсеналі вони також мали попит. За словами директорки фонду Тетяни Романової найпопулярнішими на Арсеналі стали книги «Тактична комунікація для закладів освіти».

Вітрина новинок у просторі фестивалю від Читомо і Книжкового Арсеналу також була пов'язана із темою війни, і вміщувала книги насамперед від видавців, які були представлені на ярмарку.

У пресі наголошували, що програма Арсеналу пропонувала звичних спікерів і знайомі формати, а отже він став і простором сподіваних розмов. Це хоч і не дивувало вибагливих відвідувачів, але було приємним для пересічних слухачів, які прийшли подивитися на улюблених авторів і знайшли їх.

«Арсенал – це насамперед свідчення тяглості української культури в часі масштабної війни з росією. Щороку чекаю цього фестивалю, тому що це можливість обійняти багатьох друзів і колег, побути разом. І, звичайно, виступати перед українською аудиторією. Все-таки для своїх людей читати і говорити – це особливо щемко і найважливіше», – ділилася враженнями поетка Юлія Мусаковська [4].

«Бачити тут життя літератури та культури саме зараз – просто прекрасно. Київ зараз, як і Київ в текстах Підмогильного – динамічний, зі спраглими й цікавими людьми. На нашій, досить нішевій дискусії про переклад були десятки глядачів – куди більше, ніж могло б бути на інших міжнародних фестивалях», – відзначив перекладач Якоб Вундервальд.

А на думку засновниці видавництва Creative Woman Publishing Ірини Ніколайчук, Арсенал засвідчив, що «наша видавнича сфера демонструє

фантастичну адаптивність і фантастичну вітальність. Це не лише професійна подія для гравців ринку, а місце, де ми горнемося одне до одного. Можемо побачити своїх, поділитися радіщами й болями, відчутти спільність. Те, що вона в нас є і те, що ми її зберігаємо поки всі обставини, надзвичайно важливо».

А за словами співкуратора фокус-теми цього річного Книжкового Арсеналу «Життя на межі» Володимира Єрмоленка, важливою відмінністю Арсеналу від іноземних фестивалів є аудиторія, яку насамперед становить молодь, коли за кордоном подібні ярмарки приваблюють насамперед літніх людей.

Задоволеними підсумками фестивалю лишилися всі видавництва, що брали участь у фестивалі. «По продажах це був для нас найуспішніший Книжковий Арсенал за всю історію участі в будь-яких книжкових фестивалях, – наголошував видавець Олексій Жупанський. – Сума виторгу удвічі більша за Арсенал 2021 року та у два з половиною рази більша за Форум видавців у Львові 2023 року» [4].

Значною культурною подією став й XIII Міжнародний фестиваль «Книжковий арсенал», що проходив у 2025 році. Цього року «Книжковий Арсенал» відвідали близько 30 тисяч людей.

Усього відбулося понад 200 подій, серед яких не лише літературні, а й ті, які є на перетині з дипломатією, музикою, театром та іншими сферами. Наприклад, у фінальний вечір фестивалю, 1 червня, відбулася музично-поетична подія від гурту DakhTrío «Стус. Тичина. Шевченко», де звучали пісні, що народилися з поезій. Візуальна складова XIII «Книжкового Арсеналу» була представлена 17 виставковими проєктами та 5 книжковими колекціями. Окремий стенд було присвячено літературі українських захисників та захисниць, ветеранів та ветеранок: із 2014 року ними видано, часто невеликими тиражами, майже 400 книжок спогадів, поезій і художньої літератури.

Свої стенди на фестивалі представили 100 великих, 11 малих видавництв та 6 тематичних книгарень, а також партнерські стенди військових та волонтерських ініціатив. Понад 250 гостей взяли участь у подієвій частині XIII Книжкового арсеналу [5].

Генеральна директорка Мистецького арсеналу Олеся Островська-Люта наголосила, що «Книжковий Арсенал» – «один з налюбленіших українських фестивалів, і ми щасливі, що можемо робити його попри все, вже втретє під час повномасштабної російської війни. Нам усім – читачам, авторам, видавцям, художникам і музикантам, усім-усім – дуже важливо продовжувати бути, утверджувати присутність України у світі, посилювати українську суб'єктність. Це наче заява на весь світ: ми, українці, є і будемо. Ось тому «Книжковий Арсенал» необхідний нині, і тому ми робимо все мислиме, аби він успішно відбувався і в майбутньому» [6].

Широкий резонанс викликала на фестивалі дискусія на тему «З чого народжується «висока полиця»?» за участі редакторів Артема Скорини і Ніки Чулаєвської, а також перекладачок і літературознавиць Ярослави Стріхи і Роксоляни Свято. Те, що таке «висока полиця» і як саме вона формується, –

справді актуальне питання для української культури, в якій довгий час існував перекигін на користь елітарної літератури і дуже бракувало масової. Втім, попит на масову літературу ніколи не зникав, тож заповнювати цю лакуну доводилося російськими творами. І лише близько десяти років тому цей дисбаланс поступово почав вирівнюватися, і жанрової літератури (так званої «низької полиці») на українському ринку стало дедалі більше. Втім, сам термін «висока полиця» – доволі умовний, і, як процитувала Ніка Чулаєвська, для когось це означає просто «вибрати снобізм». Ярослава Стріха слушно наголошує на тому, що це доволі розмите поняття, а межі між «високим» і «низьким» – плинні, причому часто ця плинність свідомо. Адже сюжети нерідко повторювані, а говорити, що «низька полиця» – це щось формульне і жанрове, не випадає: інтелектуальна література також може гратися з жанрами. І загалом у маркуванні чогось як «високої полиці» – багато маркетингу. Для Роксоляни Свято це поняття двояке, адже до «високої полиці» треба дотягнутися, маючи відповідну інтелектуальну підготовку, а в книгарнях, відповідно, це полиці, на які кладуть немасові книжки, що мають менший попит. Загалом, як зазначила Ніка Чулаєвська, всі приклади інтелектуальної літератури – це завжди відхід від канону, певне новаторство. Однак буде така орієнтація на новизну чимось важливим у літературному контексті, а чи лише провокацією заради провокації – бо ж загалом цінувати культуру за новизну почали відносно нещодавно, – питання відкрите. Втім, це може бути й експеримент заради експерименту, текст, який ніхто не дочитає до кінця, і через це він просто не зможе вплинути на подальшу традицію. Водночас є й інший цікавий парадокс, про який згадала Роксоляна Свято, а саме: тексти XIX століття і давніші автоматично видаються нам «високою полицею». Загалом же поділ літератури на масову («низьку полицю») й елітарну («високу полицю») – це соціально-культурний процес, пов'язаний із багатьма аспектами функціонування художньої творчості, зокрема, з тим, як певний естетичний феномен сприймають його сучасники [7].

Втім, Книжковий Арсенал 2025 року викликав й певну критику професійної спільноти. Зокрема письменники Брати Капранови (Віталій Капранов) вказали на свавілля організаторів «Книжкового Арсеналу», що проявляється у приниженні видавців і читачів, порівнявши ситуацію з лабораторним дослідом встановлення диктатури. Брати Капранови написали про це на своїй сторінці у фейсбуці, оприлюднивши гострий пост. За словами авторів, організатори заходу поводяться як повноправні господарі, розподіляючи стенди, локації й можливості на власний розсуд. Письменники навели приклади упередженого ставлення до видавців: зокрема, відмова в участі Андрієві Кокотюсі, а також обмеження у вигляді лише чотирьох метрів площі для самих Братів Капранових. «Диктатура мишей у зерносховищі. Так само встановлюється диктатура політичної влади в державі – коли суспільство погоджується терпіти очевидну несправедливість, очевидну некомпетентність заради маленьких бонусів – піару чи можливості заробляти свою копійку», – написали вони. Брати Капранови відзначили, що стенди «улюбленицям» організаторів надаються великі, а «нелояльних» – відсікають або обмежують.

При цьому в залах Арсеналу чимало порожнього місця. На думку Капранових, причина – некомерційна логіка державної структури та жага до контролю. Також автори критикували умови для читачів: довгі черги на вхід, постійні затримки, відсутність прогресу у розв’язання проблем з туалетами й харчуванням, а також абсурдні вимоги на вході – зокрема, примусове надпивання води й заборона на канцелярське приладдя. Письменники звернули увагу на мовчазну згоду колег, бо більшість видавців бояться висловлювати протест публічно, аби не втратити свої позиції в наступні роки. Вони також зауважили, що асоціація видавців не виконує функцію захисту цехових інтересів [8].

Також деякі видавці негативно відреагували на змінену концепцію Книжкового Арсеналу у 2023–2025 рр.: мовляв, «їхні інтереси не врахували». Символічною відповіддю на таку дискomунікацію став KyivBookFest – новий фестиваль, який вперше відбувся 2023 року, 8–10 вересня, у Києві.

Ідея створення такої літературної події ще кілька років тому спала на думку керівнику видавництва «Наш Формат» Владиславу Кириченку. Проте її відклали на майбутнє через пандемію, а згодом російське вторгнення. Але 2023 року до задуму повернулися, і його підтримали інші представники книжкового ринку. Разом вони створили ініціативну групу видавців, яка і заснувала проєкт KyivBookFest.

Фестиваль складався зі звичного книжкового ярмарку та галузевого форуму. Упродовж трьох днів KyivBookFest відвідали понад 25 тисяч людей. Потрапити всередину можна було за донат на професійну та світоглядну літературу для ЗСУ. Завдяки цьому на фестивалі зібрали понад 800 тисяч гривень. Топовими заходами KyivBookFest стали ті, що з військовими та про війну.

Організатори підсумували, що як на подію, яка проходила вперше, KyivBookFest мав необхідний рівень безпеки та показав «хороший результат». Так, згідно з опитуваннями команди фестивалю, 98 % учасників задоволені, а 100 % планують брати участь у наступному році.

«Це для нас справді перемога, адже ми добре розуміємо, з якими складнощами стикаються видавці під час різних фестивалів. І тому ми радіємо, що змогли забезпечити колегам найкращі умови», – зазначили організатори KyivBookFest [2].

Фестиваль-дебютант Kyiv Book Weekend, який відбувся з 8 по 10 грудня в Міжнародному виставковому центрі (неподалік станції метро «Лівобережна» в Києві) мав свою особливість: окрім книжкового ярмарку та класичних літературних подій, на ньому була представлена аніме-сцена. Там говорили про косплей, комікси, к-поп, азійську культуру тощо. Загалом за три дні фестивалю пройшло понад 110 подій.

Фестиваль відвідало приблизно 6 тисяч осіб, що не дуже багато. Як зазначало видання «Читомо», за відгуками майже всіх опитаних видавців, низьку відвідуваність спричинили такі чинники: знижки в чорну п'ятницю, після якої пройшло надто мало часу; погана промоція; дорогий вхідний квиток; невідоме для книжкової спільноти місце; повітряні тривоги; несподіванка із закриттям

частини метро; невдалий час початку роботи ярмарку – з 9:00 (протягом перших двох годин ще просто не було гостей).

За словами А. Кокотюхи, «двічі в одну річку зайти не вдалося: грудневий Kyiv Book Weekend провалився з тріском. Не в останню чергу – через неоголошену наперед, але дійсну ціну вхідного квитка у 230 гривень» [3].

Втім, від подібного фестивального формату видавці не відмовилися. Вже у квітні 2024 року у столиці було організовано Фестиваль «Книжкова країна», де представляли літературу від 100 видавництв.

За словами організаторів, там проводилися події, що були цікаві не лише «затягим читачам», але й тим, хто «лише знайомиться зі світом літератури». Загалом на фестивалі відбулося понад сто заходів за чотири дні. Крім книжкового ярмарку, були майстер-класи, дискусії експертів і лідерів думок, презентації новинок, публічне читання книжок, а також ігрова й освітня зони. Зокрема, резонансною стала дискусія про терапевтичне письмо з Іреною Карпою, а Jamala презентувала вінілову платівку «Qirim». Книжковий ярмарок працював на головній площі ВДНГ і в першому павільйоні [9].

Фестиваль «Книжкова країна» виявився доволі успішним. За оцінками організаторів, удалося продати близько 85 тис. книжок. Фестиваль відвідали понад 68 тис. людей. Середній вік відвідувачів становив 31 рік, а третина аудиторії – це школярі й студенти, кажуть організатори. Крім того, майже 60% відвідувачів вказали, що раніше ніколи не були на книжкових подіях [10].

З 26 по 29 вересня 2024 р. на території ВДНГ в Києві відбувався другий літературний фестиваль «Книжкова країна», який об'єднав письменників, книголюбів і культурних діячів. Протягом чотирьох днів відвідувачі насолоджувалися широкою програмою заходів – зустрічами з авторами, презентаціями, іграми з письменниками, майстеркласами та червоною доріжкою для гостей.

Головна площа ВДНГ перетворилася на зону відпочинку зі зручними пуфами та подушками. Тут гості мали змогу перепочити та поділитися враженнями від заходів. Фотозони та кораблики в басейнах створювали атмосферу свята. Також була розстелена червона доріжка, де відвідувачі мали змогу зробити фото або селфі з улюбленими авторами.

Однією з цікавих активностей стала ініціатива «Виграй у письменника», де грали в настільні ігри разом з письменниками, як-от Павлом Дерев'янком, Марією Маргуліс та Сашком Дерманським. Усі кошти, зібрані з донейтів, були спрямовані на підтримку ЗСУ.

Фестиваль розпочався із вручення премії книжкових блогерів за найпопулярнішу книгу року, а також обговоренням літературних тенденцій за участю представників видавництв. Також відбулася презентація проєкту «Недописані», присвяченого пам'яті літераторів, чий життя обірвала війна.

Окрім цього, проходили феміністичні дискусії, лекції про літературу ветеранів та сучасні книжкові тренди. У другий день на фестивалі було організовано Business Stand Up, де експерти розказували, як писати тексти, які

точно читатимуть. Окрім цього було й безліч інших цікавих подій, серед яких малювання акрилом, квести й виготовлення книжкових закладок.

Кульмінацією фестивалю стала презентація нових книг Ростислава Семківа та Василя Шкляра, а також театральний майстерклас від Давида Петросяна [11].

Фестиваль «Книжкова країна» проводився й у 2025 році.

Так 24–27 квітня 2025 року на ВДНГ відбулася вже третя «Книжкова країна». Цього сезону подія досягла рекордної кількості проданих книжок. «Уже можна впевнено сказати, що «Книжкова країна» стала важливою частиною літературного й культурного життя українців. Цього сезону ми вкотре переконалися, наскільки потрібними є такі події: відвідуваність і зацікавленість залишаються стабільно високими, а програмне наповнення стає різноманітнішим. Наша мета – не лише тримати планку, але й дивувати гостей знову й знову», – зазначає засновник «Книжкової країни» Євген Мушкін.

На «Книжковій країні» відбулася й спеціальна програма «Світове дерево фантастики», присвячена сучасній українській фантастиці. У її межах пройшли дискусії, публічні розмови й презентації. Розширилася також програма творчої репрезентації військових і ветеранів #ФРОНТМЕНИ: у її межах відбулися літературні, театральні події, а також виставки. Крім того, на фестивалі традиційно обрали книгу-переможця Премії книжкових блогерів, якою став роман Любка Дереша «Погляд медузи», а також провели десятки родинних читань разом із відомими українцями.

Протягом чотирьох днів «Книжкової країни» відбулося 365 подій: 120 презентацій, 72 дискусії, 63 творчих та літературних майстеркласів, 60 автограф-сесій, 30 читань, 10 сесій ігротек (змагання чи турніри з настільних ігор), чотири театральних вистави, шість квестів. Ці події відвідало близько 13 000 людей. У ярмарку, зокрема, взяли участь 140 учасників: книгарні, видавництва, магазини, незалежні автори тощо. Загалом цього сезону фестиваль «Книжкова країна» зібрав понад 72 500 гостей. Географія відвідувачів охопила Київ і Київську область, звідки було понад 90% гостей, а також Одеську, Львівську, Дніпропетровську, Чернігівську, Харківську, Полтавську та інші області. Переважна більшість відвідувачів залишилися задоволені подією (96%), відчули себе щасливішими (100%) і почувалися в безпеці на території ВДНГ (98%). За даними учасників на фестивалі загалом було придбано близько 90 000 книг на загальну суму 28 млн грн – це рекорд для «Книжкової країни». У межах фестивалю також відбулася низка соціальних і благодійних ініціатив, спрямованих на підтримку військових і їхніх родин. Збори, зокрема, влаштували фонд Сергія Притули, «Допомогатор» та «Лелека», проєкт «Книга на фронт», а також організації «РІЙ» і «Гуркіт».

Таким чином за три сезони фестиваль «Книжкова країна» зібрав сумарно понад 210 000 відвідувачів, що робить його одним з найбільших у країні [12].

А 25–28 вересня на ВДНГ фестиваль «Книжкова країна» було проведено вже вчетверте. І програма подій цього разу була, як і завжди, насичена: понад чотириста заходів і дев'яносто чотири українські видавці, виробники ігор, мерчу,

розваг. Тема цієї «Книжкової країни» – «плоди осені», а центральна площа фестивалю перетворилася на «казкове місце з велетенськими плодами, щоб відвідувачі могли відчути себе у книжковому Дивокраї».

Неформально цей фестиваль ще охрестили блогерським, і це ще й тому, що на ньому вручають Премію книжкових блогерів, церемонія нагородження якої пройшла у суботу, 27 вересня. В фіналі змагалися 5 книжок: «Наречена» Алі Гейзелвуд, «Щасливе місце» Емілі Генрі, «Одного разу розбите серце» Стефані Гарбер, «Зайчик» Мони Авад і «Дім на краю світу» Майкла Каннінгема. У підсумку перемогу розділили два останні видання, отримавши по 36 балів.

Серед найпопулярніших подій «Книжкової країни», за визнаннями блогерів і пересічних читачів, стали дискусія з гуртом «Курган і Агрегат» із назвою «Книги, рими, титан», зустріч з актором і ведучим Євгеном Яновичем на тему «Чи читати?» та розмова з блогеркою і письменницею Катєю Бльосткою – на ці події змогли потрапити далеко не всі охочі. Втім, на автограф-сесії інших авторів збиралися солідні черги.

На фестивалі традиційно не забули і про маленьких читачів і читачок, а також проводилися заходи у форматі «родинного читання». Отак цю частину описує Аніта Віоліна: «Для найменших читачів організатори підготували цілий комплекс активностей, аби література асоціювалася не лише з навчанням, а й з розвагою та цікавинкою. Діти мали змогу дізнатися про книжкові новинки, взяти участь у квестах, послухати захопливі читання, а також відвідати спеціальні лекції для малечі. Серед дитячих заходів, зокрема, були виступи з правил пожежної безпеки, подані в ігровій формі, а також читання-гра «Як створити найсмачніший десерт». Атмосфера дитячих зон щоразу наповнювалася сміхом і захопленими вигуками, тож маленькі гості «Книжкової країни» отримали від фестивалю не тільки новий досвід, а й незабутні емоції».

Крім того, звісно, було багато цікавих дискусій і розмов про жанрову літературу (зокрема, горор) і «шалені тексти», так що навіть жахлива ніч з 27 на 28 вересня з численними обстрілами не завадила багатьом відвідувачам доїхати в неділю на фінальний день фестивалю [13].

За чотири дні подія зібрала рекордну кількість відвідувачів, підтвердивши наростаючий інтерес українців до читання, попри складні часи.

Загалом на фестивалі відбулося 452 подій, включаючи презентації, дискусії, воркшопи та автограф-сесії. Серед спеціальних гостей були Вася Байдак, гурт «Курган & Agregat», ресторатор Євген Клопотенко, актор Артур Логай та спортсмен Жан Беленюк.

Понад 93 тисячі відвідувачів купили близько 93 600 книг, що більше, ніж навесні 2025-го. Всього свої новинки на фесті представили 90 видавництв, 10 книгарень і 15 незалежних авторів. У середньому цього сезону гості витрачали 1344 грн на групу з 2–3 людей.

Центральними темами дискусій стали чорний гумор під час війни, ветеранське мистецтво та нові книжкові формати. Фестиваль також став потужним майданчиком для соціальних та благодійних ініціатив. Збори коштів організували фонди «Гуркіт», «Допомогатор», «Лелека-Україна» та інші.

Зокрема, було проведено майстерклас із розпису гільз та тренінги з такмеду для цивільних [14].

Середній вік відвідувачів «Книжкової країни» становив 26 років. Більшість – кияни та жителі області (82%), але приїжджали також із Харкова, Полтави, Сум, Миколаєва, Рівного й Дніпра. 73% гостей приїхали на ВДНГ спеціально заради фестивалю, 51% із них побували на подіях, а 94% придбали нові книжки. Майже всі опитані відвідувачі заявили, що рекомендуватимуть у наступному сезоні відвідати фестиваль своїм друзям [15, 16].

Починаючи з 2023 року знов набирає обертів Book Forum Lviv – міжнародний літературний фестиваль, який щосені проводять у Львові з 1998 року. Це один із найбільш масових заходів подібного типу в Східній Європі.

З 4 по 8 жовтня 2023 р. відбувся ювілейний, тридцятий, Book Forum Lviv під гаслом «Перепис майбутнього». Як і в попередні роки, фестиваль проходив у змішаному форматі: і онлайн, і офлайн. У команді наголошували, що їм «вдалося реалізувати більше, ніж передбачав план-мінімум». Загальна кількість відвідувачів сягнула 20 000 осіб та 62 348 інтернет-глядачів. За даними внутрішнього опитування фестивалю, 15 % відвідувачів були на Book Forum Lviv вперше.

Як зазначали у команді фестивалю, 2023 року суттєвих змін не відбулося, адже вони розпочалися ще на початку пандемії. Саме через коронавірус у 2020 році Book Forum Lviv провели онлайн, а у 2021-му – взагалі скасували. За словами організаторів, у 2023-му захід був у п'ять разів меншим і за площею книжкового ярмарку, і за кількістю подій у програмі, аніж в активні роки.

Програма від видавців на 40–50 % складалася з подій, присвячених війні. Основна програма від команди Форуму також повністю фокусувалася на цій темі. А найпопулярнішою подією фестивалю стала дискусія на тему «Війна як крах цивілізації: чи буде щастя після війни?».

У команді Book Forum Lviv помітили «сплеск видавничої справи в Україні та зацікавленості українською (як сучасною, так і класичною) літературою та сучасною інтелектуальною думкою» [2].

А у 2024 році вже 31 Book Forum відвідало понад 9 тисяч гостей на офлайн-подіях, а онлайн до фестивалю приєдналося понад 400 тисяч.

За останні 23 роки фестиваль охопив понад 2 500 унікальних авторів з 43 країн, а також 15 000 фахівців книжкової галузі.

У 2024 році до BookForum приєдналися гості з 18 країн світу. Зокрема, лауреат Букерівської премії Салман Рушді (Британія), дослідниця постколоніалізму Гаятрі Чакраворті Співак (Індія), журналіст Девід Ремнік (США) та інші.

Загалом у межах форуму провели 144 події, які відвідало більше ніж 9 000 гостей на живих подіях у Львові та майже 412 000 глядачів онлайн на платформах фестивалю, а також ресурсах медіапартнерів [17].

З–5 жовтня 2025 р. Львів приймав вже 32 BookForum, який минув під гаслом «Тривкість і тривалість». Цьогоріч про літературу говорили з позиції витривалості та тяглості, що залишається актуальною для України в умовах

культурного виживання внаслідок російської агресії. Говорили також про роль канону у світовій літературі та як сучасні українські автори описують реальність, щоб свідчити про російсько-українську війну та власний досвід у ній [18].

У пресі підкреслювали, що цьогоріч BookForum нарешті пройшов у більш звичному форматі та став простором для дискусій, місцем зустрічі України зі світом, обміном досвідами та народженням нових ідей, що надихають на зміни. У Львів завітали не лише українські культурні дієвці, а й іноземці з Великої Британії, Сербії, Польщі та США, що дозволило частково повернути атмосферу старого, відомого Форуму.

За даними організаторів, поціновувачів книги та літератури очікував величезний ярмарок з тисячами найцікавіших книжок у Палаці Мистецтв – з оновленим простором, фудкортами й естетикою; понад 150 видавців з десятками тисяч книг; сотні українських та іноземних авторів, серед яких були і нові імена, й уже добре знайомі голоси.

Протягом фестивалю пройшло більше ніж 300 подій у Львівському палаці мистецтв та ще на 23-х локаціях міста. Події було зосереджено довкола трьох тем: «Жива пам'ять», кураторками якої стали Олеся Яремчук та Олександра Довжик, а також «INDEX: Інститут документування та взаємодії», «Бути поруч», куратори – Катерина Міхаліцина та Остап Сливинський, «Вивих часу», куратори – Ольга Муха та Юрій Прохасько. До публічних дискусій приєднувався онлайн директор Гарвардського українського наукового інституту Сергій Плохій, професор Стенфордського університету Норман Наймарк, журналіст, оглядач журналу «TIME», автор книги «Шоумен» про Володимира Зеленського Саймон Шустер, польська письменниця, лауреатка Нобелівської премії з літератури Ольга Токарчук, британська письменниця та науковиця Бернардин Еварісто та ін. Серед українських гостей – Артур Дронь, Ростислав Семків, Василь Шкляр, Макс Кідрук, Іван Малкович, Юрій Винничук, Ірен Роздобудько, Марія Матіос, Софія Андрухович, Віра Агєєва та ін. [19].

За підрахунками організаторів, за три дні у Львівському палаці мистецтв вдалося зібрати понад 14 000 відвідувачів. Крім того, як і торік, цьогоріч організатори провели понад 300 подій літературного фестивалю, до яких долучилися наживо понад 20 000 відвідувачів і ще понад 17 000 – онлайн у світі [20].

На думку культурної менеджерки Діани Ігнатенко, BookForum залишив «приємний посмак ностальгії за безтурботними часами, які вже ніколи не повернути. Це дуже важко прийняти, однак наше життя та наш літературний процес уже понад 10 років тривають у ситуації, яка ніколи не мала статися. Тривале ностальгування токсичне. Самоізоляція в онлайні призвела до здичавіння та культурного шоку від виходу за межі своєї соціальної бульбашки. А внутрішньо переміщені люди без своєї волі опинилися в чужому для них середовищі. BookForum та схожі події можуть запропонувати сучасному українцю дещо більше, ніж знижки на книги. Це соціалізація, комунікація, зменшення страху перед іншим (читати: чужим), натхнення, справжні знайомства з людьми, з якими ми роками дружимо у фейсбуку та привід для

зустрічі з друзями, з якими так важко знайти спільний вільний час у календарях. Може, й хотілось би жити у менш історичні часи, однак вся історія України – це одна суцільна історія змін, боротьби та життя всупереч».

Також Діана Ігнатенко наголошувала, що «32 BookForum довів: ренесанс можливий. Не як повторення старого, а як народження нового з пам'яті про минуле. У цьому є якась особлива українська суперсила – вміння відроджуватися не попри, а завдяки. Не замість болю, а поруч із ним» [21].

Окрім великих книжкових фестивалів, у 2025 році у Києві та у різних регіонах нашої держави було організовано багато інших цікавих книжкових фестивалів. Показово, що 2025 р. проводилися й нові фестивалі.

Так, 23–26 жовтня в Українському домі вдруге відбувся книжковий фестиваль нонфікшну «Фундамент: Історії про культуру». Захід започаткований восени 2024 року. Його засновниці та куратори – літературознавиці Анастасія Євдокимова та Богдана Неборак. Фестиваль відбувається в межах літературної програми Українського Дому, продовжуючи його місію як місця репрезентації української культури. Його реалізовано у співпраці з книгарнею «Фундамент» та ГО «Платформа культурних ініціатив». В атріумі відвідувачі мали змогу погортати новинки та книги від понад 20 видавництв, які переважно спеціалізуються на нон-фікшні. Серед них – видавництва «Мистецтво», «Родовід», «Кліо», «Дух і літера», «Видавництво», «Пам'ятки України», Tempora, Ist Publisihing, Projector Publishing. А також видання українських музеїв, Довженко-Центру та добірка від книгарні «Фундамент». А на мінус першому – видання та мерч Одеського художнього музею і, власне, книгарня «Фундамент».

Тематичним акцентом став простір «Подорож» – виставково-ярмаркова зона, присвячена книжкам та продукції про мандрівки, картографування культури та місць пам'яті. Публічна програма фестивалю включала лекції, обговорення та презентації, пов'язані з основною тематичною рамкою фестивалю. Крім того, на заході були представлені спеціальні проекти – молодіжні ініціативи, тематичні експозиції та букіністична добірка [22].

На фестивалі продовжували традицію розповідати про особливих українських жінок. Торік це була Соломія Павличко, у 2025-го – виставковий проєкт «Софія Яблонська: велика подорож», присвячений постаті мандрівниці й мисткині родом з Галичини. В експозиції було представлено фотороботи й літературні твори, особисті речі й артефакти, привезені Софією з мандрівок, які надала її онука, Наталі Уден. Велика виставкова програма фестивалю була подовжена як окремий проєкт Українського Дому з 31 жовтня до 16 листопада. А у межах фестивалю відбулися кураторські екскурсії, лекції, обговорення, презентації видань тощо. [23, 24].

У квітні 2025 р. На ВДНГ було організовано Перший Київський ярмарок мистецької книги (Kyiv Art Book Fair; KABF). Це платформа для незалежних видавців, зосереджених на мистецтві, фотографії, дизайні, архітектурі тощо. Ярмарок об'єднав 24 незалежних видавців з Великої Британії та Європи, а також 15 видавців з України. На заході проходила презентація нових видань. Так, 12

квітня представляли книгу «Повернення історії. Деколоніальність і мистецтво в Україні після 1991 року», яка стала результатом дворічної роботи дослідницької платформи PinchukArtCentre. Вона присвячена деколоніальному підходу до аналізу сучасного українського мистецтва, зокрема періоду незалежності.

КАВФ був не просто ярмарку. Захід став маніфестом вільної думки, естетики та культурного спротиву, який набирає особливого звучання в умовах війни. Kyiv Art Book Fair – це платформа для діалогу між українськими та європейськими інтелектуалами, дизайнерами, мистецькими кураторами та читачами. Учасники й відвідувачі мали змогу не лише придбати ексклюзивні артбуки, а й долучитися до розмови про те, як книговидання стає інструментом національної ідентичності та культурного фронту. [25, 26].

З 26 по 29 листопада в Києві в ТРЦ «COSMO MULTIMALL» пройшов перший літературно-музичний фестиваль «COSMOBOOK», організований видавництвом «Саміт-Книга» за підтримки Громадської ради при КМДА та Київінформ Пресцентр. Перший день фестивалю було присвячено музичним книгам, відкрився він музичною презентацією книги Ірини Клипко «Збожеволіти або йти до своєї мрії» за участю автора книги та легендарного виконавця каверів світових хітів Oleh K-Dallas. У фіналі «музичного» дня фестивалю прозвучали найкращі композиції від НАОНІ – Національного академічного оркестру народних інструментів України – на честь нагородження книги «Музичні та немусичні вібрації» Віктора Гуцала, художнього керівника НАОНІ, премією «Київська книга року 2025». Презентацією книги капітана ЗСУ, кандидата політичних наук Віктора Андрусів «Українське військове лідерство» відкрився наступний день фестивалю, присвячений військовій книзі та пісні. Глядачам було представлено музично-поетичний проєкт поета і композитора Юрія Сандика «Голос фронту», а також перформанс Артема Лоїка, поезію Богдана Назаренка та Олексія Тітенка. У фіналі «військового» дня художній керівник Національного заслуженого академічного українського народного хору ім. Григорія Верьовки Ігор Курилов читав свої вірші у супроводі чоловічого вокального квінтету хору. День літератури національних громад України відбувся на третій день фестивалю. Національні книжкові та музичні проєкти представили грузинська, грецька, болгарська, вірменська, польська, німецька, чеська, корейська діаспори. Завершальний день фестивалю було присвячено дітям і дитячій книжці.

Організатори заходу висловлюють сподівання, що фестиваль стане щорічним [27].

Цікаві книжкові фестивалі проходили й у регіонах нашої держави.

15–17 серпня у Львові, на території !FESTrepublic, відбувався Всеукраїнський книжковий фестиваль BestsellerFest. У програмі – розмови з відомими українськими письменниками, презентації новинок від провідних видавництв, книжковий ярмарок, ексклюзивні автограф-сесії, вечірні концерти та інші довколалітературні події. Протягом трьох днів фестиваль зібрав на 70 подіях 150 учасників, 50 видавництв і понад п'ять тисяч відвідувачів. Серед

гостей були – Оксана Забужко, Марія Матіос, Євгенія Кузнєцова, Іларіон Павлюк, Василь Шкляр, Ірена Карпа, Юрій Андрухович, Павло Дерев'янка та ін.

«BestsellerFest – простір живого діалогу між авторами бестселерів, читачами, видавцями та блогерами», – каже засновниця фестивалю BestsellerFest 2025, поетка та видавчиня Мар'яна Савка. Вона наголосила, що у Львові було створено нову платформу співпричетності задля розвитку читацької культури, підтримки письменників і популяризації української літератури. На території BestsellerFest відбувався також великий ярмарок, на якому видавці запропонували читачам різноманітні акції та знижки на новинки та бестселери. Особливий вайб серпневого фестивалю доповнили концерти українських гуртів [28, 29].

У перші вихідні вересня в Україні одночасно відбулися два літературні фестивалі: 6–7 вересня у Запоріжжі тривав літературний фестиваль «Читай Форум», 5–7 вересня у Чернівцях – XVI міжнародний поетичний фестиваль Meridian Czernowitz. У Запоріжжі «Читай Форум» працював на трьох локаціях із укрітнями – у Центрі культурних послуг «Орбіта», міській бібліотеці та обласній науковій бібліотеці. Головною локацією стала «Орбіта», де відбувався книжковий ярмарок за участю 19 видавництв і понад 30 письменників. Тема фестивалю «Паперові спільноти: як книги знову об'єднують людей». У 2025 році він проходив удруге. У перший день тривали лекції, зустрічі з авторами, майстер-класи та публічні записи подкастів. Також відбулася лекція «Чому книжка зараз актуальна, як ніколи досі», вікторина від Анастасії Євдокимової та майстер-клас з креативного письма від Марини Павленко. Серед гостей була Ірена Карпа, яка взяла участь у подкасті «Тренд на книгу. Як втримати хвилю українського книжкового буму». Крім того, відбулися зустрічі з авторами, зокрема Віталієм Запекою, презентація перевидання збірки «Казки баби Гавришихи» від Олега Гавріша та авторська зустріч із Валентином Терлецьким. День завершився дискусією «Сучасна українська література у світовому контексті» та виступом гурту «Холодна м'ята». 7 вересня в «Незламному хабі» відвідувачі слухали лекцію Марини Павленко «Чому книжка зараз актуальна, як ніколи досі» та зустрічалися з психологом і письменником Володимиром Станчишиним, автором книжок «Стіни в моїй голові», «Для стосунків потрібні двоє» та «Емоційні гойдалки війни». Також проведено презентації поетичної аудіозбірки «Голоси перелітні», книжки «Щастя» із серії «Жінки пишуть» та збірки для підлітків «Усе буває вперше». Для дітей організували читання вголос, майстер-класи й творчі заняття [30].

У Чернівцях із 5 до 7 вересня тривали щорічні поетичні читання Meridian Czernowitz. Упродовж трьох днів у місті відбувалися поетичні читання, презентації книжок, лекції та зустрічі з українськими й європейськими авторами. Зокрема, свої нові книжки презентували Юлія Паєвська (Тайра), Ярина Чорногуз, Мирослав Лаюк, Андрій Любка, Артем Чех, Таня Малярчук, Любоко Дереш, Олександр Бойченко та інші. Мета фестивалю Meridian Czernowitz – повернення Чернівців на культурну мапу Європи й розвиток діалогу між сучасними українськими поетами та їхніми зарубіжними колегами. 5 вересня

Meridian Czernowitz розпочався у Літературному целанівському центрі з офіційного відкриття, де виступили Святослав Померанцев і Євгенія Лопата. Також 5 вересня відбулися читання німецьких поетів Вери Форневег і Мікаеля Фогеля, модеровані Петром Рихлом. У другій половині дня публіка побачила дебютну збірку Юлії Паєвської (Тайри) «Наживо», послухала лекцію Йосифа Зісельса «Як нам змінити формат війни?» та презентацію книжки Люби Копоть «Розлите». День завершився розмовами про війну, нові тексти й пошук сенсів у сучасній поезії. 6 і 7 вересня програма тривала також у РК «Бартка» [30].

У Міжнародний літературний фестиваль «Фронтера» було організовано в музейному просторі «Окольний замок» у Луцьку. «Цьогорічний фестиваль – про поглиблення принципів, які ми артикулювали попередніми роками, розширення партнерств і ефективну взаємодію, актуальні теми й про активних людей, про рух до безбар'єрності й чутливу комунікацію, про пошук того, що тримає разом і дає наснагу», – зазначила засновниця літературної платформи «Фронтера» Елла Яцута. У межах фестивалю відбувалися поетичні читання, фокусні дискусії, публічні розмови, стендап і музичні виступи. Також у програмі були – презентація нового випуску журналу Reporters, що вийшов у партнерстві з літературною платформою «Фронтера», публічний запис Kult: Podcast, театральномузичний перформанс «Rock'n'Roll для ПАКО» від театру «Гармидер», стендап-комікеси про книжки, життя та гумор, виступи гурту «Крихітка» і співачки Марини Круть. Серед учасників – письменники з України, Іспанії та США. Події фестивалю відбувалися українською, англійською та іспанською мовами з перекладом. Окрім того, під час заходу проводився збір коштів на Сили безпеки й оборони України, діяли інші благодійні та суспільно корисні ініціативи спільно з благодійними фондами «Ангар.Україна» та Азов.Оне.

Співорганізаторами фестивалю виступали Літературна платформа «Фронтера», платформа «Алгоритм дій», креативна івент-агенція FeelGood. Захід проходив за підтримки Посольства Іспанії в Україні, програми Британської Ради «Підтримка культурної діяльності в Україні за участю Великої Британії» та сприяння Луцької міської ради [31, 32].

У Вінниці 9–10 травня під гаслом «Книга – єднає! Вінниця – читає!» проходив XII Книжковий фестиваль VinBookFest. Серед його заходів: літературні зустрічі, виставки-продажі, інтерактивні локації для дітей, майстер-класи тощо. Зокрема, учасники і гості VinBookFest'у відвідали виставку-продаж книг від вінницьких та українських видавництв «Читаємо Європу разом». Упродовж фестивалю працював творчий намет «VinBookFest: пишемо книгу Миру», де проходили зустрічі з письменниками, авторські презентації книг та автограф-сесії. Окрім того, можна було відвідати івент-простір «Від мрії до ЄС: спадок Шумана», інтерактивні зони від університетів Вінниці, тематичну локацію для дітей «Гаррі Поттер і Гогвортська школа чарів і чаклунства». Під час заходу тривав збір коштів і україномовних книг для українських військових, які проходять лікування та реабілітацію в медичних закладах Вінниці. Також

організатори формували мінібібліотечки для підрозділів Збройних сил. У цьому їм допомагали ветерани та волонтери [33].

А у книжковому фестивалі VinBookFest, що відбувся 13–14 вересня у Вінниці, взяли участь близько 20 українських видавництв і понад 50 авторів. Упродовж двох днів для вінничан і гостей діяли виставка-продаж книжок; зустрічі з письменниками і автограф-сесії; майстер-класи для дітей і дорослих; атмосферні фотозони; благодійна ініціатива «Подаруй книгу воїнам». Головним акцентом другого дня фестивалю стала презентація нових книг про Вінницю, створених у межах першого міського конкурсу на підтримку книговидавництва.

«Це вже XIII VinBookFest і на цьому ми не плануємо зупинятися. З кожним роком він масштабується. Ми бачимо зацікавленість від вінничан українською літературою і зацікавленість авторів і видавництв зі всієї України, які приїхали до нашого міста для того, щоб представити свою творчість і продукцію. Мені дуже приємно, що, спілкуючись з українськими письменниками, я чую те, що вони вражені вінничанами і вважають, що Вінниця – одна з тих громад, де люди багато читають. Моя мрія – щоб ми проводили цей фестиваль на міжнародному рівні, щоб з часом тут була представлена не тільки українська література, а й сучасна європейська та світова», – поділився міський голова Сергій Моргунов [34].

У Житомирі під час книжкового форуму «Відсіч. Без бар'єрів» 20–21 вересня пройшли зустрічі з українськими письменниками та письменницями, видавцями, науковцями, відбулися перформанси, дискусії, презентації. Зокрема, під час форуму відбулася автограф-сесія з письменницею Марією Матіос. У театрі ляльок представили кілька видань про Житомирщину. Видавництво «Підпільна гуманітарка» презентувало збірку «Покуття. Казки і небилиці», а краєзнавиця Юлія Каплун розповіла про поліські традиції. «Особливо яскравою стала зустріч із командою BANDERAS, яка представила буктрейлери як новий формат популяризації книжок», – зауважили в ОВА. На локації «Територія, де всі свої» відбулися розмови про досвід війни у творчості, презентували інді-літературу як культурний тренд та відбулася поетична зустріч «Жіночі голоси війни». Під час дискусії «Сторінки рівності: нові перспективи інклюзивної літератури» Олена Пшенична, Олена Ольховська та гідеса музею в темряві Вікторія Шевчук говорили про книжку як інструмент формування інклюзивного суспільства [35].

29 серпня у Харкові у ЄрміловЦентрі відбулося відкриття фестивалю «Літературний ярмарок», який тривав до 31 серпня. Триденний літературний фестиваль організував Благодійний фонд Сергія Жадана за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Назву фестивалю дав журнал «Літературний ярмарок», що виходив у 1928–30 роках у Харкові. Тут відбувалися перші публікації знакових творів Миколи Хвильового, Майка Йогансена, Миколи Куліша, Остапа Вишні. Протягом фестивальних днів відвідувачі мали змогу долучитися до зустрічей з понад 20-ма провідними українськими письменниками та письменницями, презентацій новинок, книжкового ярмарку, лекцій, поетичних читань та ексклюзивних культурних

подій. У ярмарку брали участь харківські видавництва «Фоліо», «Vivat», «Жорж», «Ранок», «Фабула», «Видавництво Олександра Савчука», КСД, «АССА», книжкова фабрика «Unisoft» та запрошені видавництва із інших міст. Захід став першою подією такого масштабу у прифронтовому місті від початку повномасштабного вторгнення [36].

У Миколаєві у жовтні було організовано фестиваль книги та читання «Вештанка на Бузі», присвячений 125-річчю Центральної міської бібліотеки ім. Марка Кропивницького. Метою фестивалю була промоція сучасної української літератури, підвищення інтересу до читання та зміцнення культурного потенціалу громади через книгу. Захід став платформою для об'єднання бібліотечних, музейних і освітніх просторів Миколаєва навколо формування культурного дискурсу та посилення української ідентичності. Серед почесних гостей фестивалю – українські письменники та журналісти: Олег Гавріш, Андрій Кокотюха, Марічка Паплаускайте, Антон Санченко, а також відомі миколаївці – громадський діяч, менеджер культурно-освітніх проєктів, співзасновник і менеджер Платформи MY ART Євген Гомонюк, науковець, громадський діяч Тарас Кремень, учасники українсько-російської війни Володимир Лисюк, Олександр Терещенко тощо [37].

У Старокостянтинівській Хмельницької області відбувся III Всеукраїнський фестиваль дитячої книги «Сорока-Білобока». Першого дня у залах Старокостянтинівської центральної публічної бібліотеки відбулися панельні дискусії на теми сучасної дитячої літератури та розвитку читання; авторські зустрічі з письменниками з Сум, Рівного, Києва, Дніпра, Хмельниччини тощо; нагородження найактивніших читачів. Другого дня на локаціях Замку князів Острозьких були зустрічі та автограф-сесії з улюбленими дитячими авторами: Сашком Дерманським, Олегом Гаврішем, Дзвінкою Матіяш, Іваном Андрусяком, Світланою Вертолою, Оленою Скуловатою, Ольгою Саліпою, Ольгою Ткач, Сергієм Пантюком, Ольгою Суровицькою та ін.; книжковий ярмарок; книжкові майстер-класи; лялькова вистава «Страшко» від театру «Дивень»; родинні конкурси тощо. Засновники та організатори фестивалю дитячої книги «Сорока-Білобока» – Управління культурної політики і ресурсів виконавчого комітету Старокостянтинівської міської ради, співорганізатори – КЗ «Централізована бібліотечна система» Старокостянтинівської міської ради [38].

У Кривому Розі з 31 жовтня до 2 листопада у Палаці культури «Металург» проходив літературний фестиваль «КривБаз» з освітніми заходами, публічними дискусіями, майстер-класами з письменницької майстерності для дітей і дорослих, конкурсами «Голоси ВПО» і «Голоси нового покоління», зустрічами з письменниками, виставками, книжковим ярмарком за участі видавництв: «Видавництва Старого Лева», «Сафран», «Видавництво», «Meridian Czernowitz», «Projector Publishing», «Чорні вівці», «Чорні вівці Adult», «Видавництво 21». На фестиваль завітали Андрій Любка, Мирослав Лаюк, Юрко Прохасько, Майя Тульчинська, Григорій Гусейнов, Марія Матіос, Ірина Лазоревич та ін. Фестиваль відбувся попри часті тривоги, відключення світла, відсутність опалення: три дні відвідувачі перебували у творчій атмосфері. Є сподівання, що

такі заходи стануть традиційними і сприятимуть подоланню стереотипів про індустріальні центри [39].

Культурною подією у житті Черкас став книжковий фестиваль «Змістовно» (18–19 жовтня), на якому було представлено книги від понад 30 видавництв, а також організовано виступи лекторів та авторів. Захід проходив у добродійному форматі – збирали кошти на підтримку медиків та військових по всій лінії фронту. Співорганізаторка фестивалю Марина Колесник наголосила, що фестиваль мав і культурну, і соціальну місію: «У нас зараз війна, і будь-яка культурна діяльність, будь-яке мирне життя можливе через те, що наші військові нас захищають і відвоюють нашу територію, нашу можливість жити спокійно і мирно. Ми хочемо також їх підтримати, а будь-яка така подія – це теж можливість привернути увагу до зборів. Ми не просто збираємось, ми не забуваємо про них, ми дуже вдячні за їхню допомогу і за захист» [40].

А засновниця видавництва «Читай українською» Неля Раїна наголосила: «Черкаси дуже скучили за подіями такого формату. Останній книжковий фестиваль у місті відбувся чотири роки тому. Знаю, що багато місцевих книголюбів неодмінно відвідують «Книжкову країну» у столиці, оскільки сумують за цією атмосферою та настроєм. Але, звісно, не всі мають для цього час та можливість. Відтак, два дні фестивалю стали справжнім святом! Можливість поспілкуватися з авторами, видавцями у теплому дружньому колі... У наш час це безцінно» [41].

З початком повномасштабного вторгнення Одеса, як і вся Україна, опинилася в новій реальності. Місто функціонує в умовах постійної загрози ворожих атак, а у липні 2025 року офіційно отримало статус території бойових дій. Проте одесити, демонструють незламність духу.

Парадоксально, але саме війна стала каталізатором активізації культурного життя міста. Одесити дедалі частіше звертаються до української літератури, історії та мистецтва, шукаючи в них орієнтири для осмислення сучасності й віднайдення власного голосу. Цього літа в Одесі відбулися три масштабні літературні події: Всеукраїнська виставка-форум «Українська книга на Одещині» (6–8 червня), фестиваль української культури «Виделкаfest» (25–27 липня) та літературний фестиваль «PORT» (30–31 серпня).

До участі у фестивалях долучилися не лише професійні письменники, а й представники різних сфер, які формують сучасний український наратив: військові, волонтери, дослідники, видавці, блогери. Учасницькі склади трьох фестивалів майже не перетиналися. Спільними виявилися лише кілька імен: Валерій Пузік був присутній на всіх трьох, Віталій Запека – на «Виделкаfest» та «Українській книзі на Одещині», Світлана Тараторіна й Анастасія Решетняк – на «PORT» і «Виделкаfest». Цей мінімальний збіг показує, що фестивалі не дублюють одне одного, а розробляють різні сегменти літературного поля, формуючи справжнє поліфонічне звучання української літератури.

Програми включали не лише літературні читання, а й публічні дискусії, перформанси, виставки, що формувало багатовимірний мистецький простір. Організатори проводили благодійні збори на підтримку ЗСУ, підкреслюючи

нерозривний зв'язок між мистецтвом та громадянською відповідальністю. Фестивалі функціонували як своєрідні інтелектуальні та творчі лабораторії, де вироблялися способи осмислення війни, національної та регіональної ідентичності та зароджувалися творчі імпульси. Водночас вони виконували роль соціальної терапії для місцевої спільноти.

Так, дійсно, багато одеситів й досі не до кінця зуміли викоринити зі своєї свідомості ідеологічні конструкти: місто надто довго перебувало в шорах пропаганди. Та фестивалі довели: попри воєнні виклики й тягар культурних ролей, які протягом багатьох років насаджували колонізатори на причорноморських теренах, Одеса не лише зберігає, а й посилює свій голос у загальноукраїнському культурному діалозі. Місто демонструє здатність творити нові смисли й окреслювати перспективи розвитку української культури в умовах кардинальних суспільних змін. А хвиля, започаткована фестивалями, ще довго відлунюватиме – у розмовах, у книжках і, головне, у свідомості самих одеситів [42].

Ці та інші численні книжкові фестивалі та ярмарки, що проходили у 2025 році засвідчили, що такі події вже стали важливою частиною літературного й культурного життя українців. Цього року вкотре переконалися, наскільки потрібними є такі події: відвідуваність і зацікавленість залишаються стабільно високими, а програмне наповнення стає різноманітнішим.

Успішне проведення літературних фестивалів свідчить також й про стабільність розвитку книговидавничої галузі навіть у період війни. І дійсно, за даними Українського інституту книги, український ринок книговидавництва показав суттєве зростання за підсумками I півріччя 2025 року у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Зокрема, сумарний випуск книжок та образотворчих видань зріс на 25% за назвами, та на 37% за тиражами. Важливим трендом стало зростання частки видань українською мовою: як за назвами (з 87,54% до 89,75%), так і за тиражами (з 93,14% до 95,40%) [43].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Від Києва до Барселони. Як книжкові фестивалі у всьому світі перетворюють міста на простір для культури і спілкування / Інформація. // NV. – 2025. – 3 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/books/naykrashchi-knizhkovi-festivali-svitu-vid-kiyeva-do-barseloni-50542087.html> (дата звернення: 24.12.2025).

2. Заблоцька О. Чи українці читають – версія 2023 року: висновки робили видавництва, літературні фестивалі та книгарні / Оксана Заблоцька. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/641518-ci-ukrainci-citaut-versia-2023-roku-visnovki-robili-vidavnictva-literaturni-festivali-ta-knigarni/> (дата звернення: 22.12.2025).

3. Кокотюха А. Перемоги та зради 2023-го з території культури / Андрій Кокотюха. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу:

<https://espresso.tv/peremogi-ta-zradi-2023-go-z-teritorii-kulturi> (дата звернення: 22.12.2025).

4. Бойко О., Фещук В. Свято життя на межі: XII Книжковий Арсенал / Вікторія Фещук, Олеся Бойко. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/sviato-zhyttia-na-mezhi-xv-knyzhkovyj-arsenal/> (дата звернення: 23.12.2025).

5. Книжковий арсенал цього року відвідали близько 30 тисяч людей. – Інформація // Укрінформ. – 2025. – 2 черв. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3999738-knizkovij-arsenal-cogo-roku-vidvidali-blizko-30-tisac-ludej.html> (дата звернення: 23.12.2025).

6. Руденко Т. 200 подій, 30 тисяч відвідувачів: як у Києві пройшов 13-й «Книжковий Арсенал» / Руденко Т. // Україна молода. – 2025. – 4 черв. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3961/2006/189680/> (дата звернення: 24.12.2025).

7. Нестелеєв М. З чого народжується «висока поліція»? / Нестелеєв М. // Український тиждень. – 2025. – 2 черв. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/z-choho-narodzhuetsia-vysoka-polytsia/> (дата звернення: 22.12.2025).

8. «Диктатура мишей»: Брати Капранови розкритикували організаторів «Книжкового Арсеналу». – Інформація / Українська літературна газета. – 2025. – 3 черв. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/dyktatura-myshej-braty-kafranovy-rozkrytykuvaly-orhanizatoriv-knyzhkovoho-arsenal/> (дата звернення: 22.12.2025).

9. Кудряшова В. The Jamala, Олександр Терен і понад 100 видавництв. Куди піти на фестивалі «Книжкова країна» на ВДНГ / Кудряшова В. // Village Україна. – 2024. – 25 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.village.com.ua/village/culture/culture-guide/350115-jamala-oleksandr-teren-i-ponad-100-vidavnitstv-kudi-piti-na-festivali-knizhkova-krayina-na-vdng> (дата звернення: 23.12.2025).

10. Морозов О. Скільки людей відвідали «Книжкову країну» на ВДНГ й коли чекати наступний фестиваль / Морозов О. // The Village Україна. – 2024. – 1 трав. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.village.com.ua/village/culture/culture-news/350307-skilki-lyudey-vidvidali-knizhkovu-krayinu-na-vdng-i-koli-chekati-nastupniy-festival> (дата звернення: 22.12.2025).

11. Зінченко М. У Києві з 26 по 29 вересня пройде другий фестиваль «Книжкова країна» / Мар'яна Зінченко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/232043/2024-09-12-u-kyievi-z-26-po-29-veresnya-proyde-drugyy-festyval-knyzhkova-kraina/> (дата звернення: 22.12.2025).

12. Здоровило Т. «Книжкова країна»: фестиваль зібрав 72 500 відвідувачів і побив рекорд за кількістю проданих книг / Здоровило Т. // Україна молода. –

2025. – 28 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/general/1067248.html> (дата звернення: 24.12.2025).

13. Нестелєєв М. Четверта «Книжкова країна»: свято зіркових блогерів і простих читачів. – Нестелєєв М. // Укр. тиждень. – 2025. – 26 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/chetverta-knyzhkova-kraina-sviato-zirkovykh-bloheriv-i-prostykh-chytachiv/> (дата звернення: 26.12.2025).

14. 40+ книг, які найбільше купували українці на «Книжковій країні» Інформація [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://www.rbc.ua/rus/news/40-knig-ki-naybilshe-kupuvali-ukrayintsi-1759160610.html#goog_rewarded (дата звернення: 26.12.2025).

15. Фестиваль «Книжкова країна» відвідали 93 тисячі людей / Інформація // Укрінформ. – 2025. – 29 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4041752-festival-knizkova-kraina-vidvidali-93-tisaci-ludej.html> (дата звернення: 24.12.2025).

16. На фестивалі «Книжкова країна» реалізовано 93 тис. книжок – гендиректор ВДНГ / Інформація. // Інтерфакс-Україна. – 2025. – 29 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/general/1108342.html> (дата звернення: 24.12.2025).

17. Горлач П. Події Book Forum 2024 онлайн подивилось понад 400 тисяч глядачів / Поліна Горлач [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/862681-podii-book-forum-2024-onlajn-podivilos-ponad-400-tisac-gladaiv/> (дата звернення: 24.12.2025).

18. Чорномаз К. Конспект події про трансформацію сучасної української літератури / Катерина Чорномаз [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://sensormedia.com.ua/books/konspekt-podiyi-pro-transformacziyu-suchasnoyi-ukrayinskoji-literatury/> (дата звернення: 22.12.2025).

19. Андрушко А. 19 думок із Львівського BookForum: що варто запам'ятати / Анастасія Андрушко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/19-dumok-iz-lvivskoho-bookforum-shcho-varto-zapam-iataty/> (дата звернення: 22.12.2025).

20. Крупка А., Нестелєєв М. «Книжки лякають хуліганів», або Як минув 32 BookForum у Львові / Крупка А., Нестелєєв М. // Український тиждень. – 2025. – 7 жовт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/knyzhky-liakaiut-khulihaniv-abo-iak-mynuv-32-bookforum-u-lvovi/> (дата звернення: 23.12.2025).

21. Ігнатенко Д. Стійкість культурних подій: кейс BookForum / Д. Ігнатенко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/1157954-stijkist-kulturnih-podij-kejs-bookforum-kolonka-kulturnoi-menedzerki-diani-ignatenko/> (дата звернення: 23.12.2025).

22. Петренко-Цеунова О. Фестиваль «Фундамент»: розмови про культуру тривають / Петренко-Цеунова О. // Український тиждень. – 2025. – 27 жовт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/festyval-fundament-rozmovy-pro-kulturu-tryvaiut/> (дата звернення: 23.12.2025).

23. Катаєва М. Інтелектуальні подорожі та книжки про культуру: в Українському домі триває фестиваль «Фундамент» / Катаєва М. // Вечір. Київ. – 2025. – 25 жовт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/118976/> (дата звернення: 25.12.2025).

24. Лебедина О. Український Дім знову відкрив двері фестивалю «Фундамент. Історії про культуру» / Лебедина О. // Дзеркало тижня. Україна. – 2025. – 24 жовт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/ukrajinskij-dim-znovu-vidkriv-dveri-festivalju-fundament-istoriji-pro-kulturu.html> (дата звернення: 25.12.2025).

25. Катаєва М. На ВДНГ пройде Київський ярмарок мистецької книги з закордонними учасниками. – Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2025. – 9 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/110924/> (дата звернення: 25.12.2025).

26. Чабанець В. Art Book Fair 2025: ВДНГ приймає європейських та українських видавців / Всеволод Чабанець [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.kyiv.ua/news/kyiv-art-book-fair-2025-vdng-priyma-vropeyskih-ta-ukrainskih-vidavciv> (дата звернення: 25.12.2025).

27. У Києві відбувся перший літературно-музичний фестиваль «COSMOBOOK». – Інформація // Українська літературна газета. – 2025. – 1 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/u-kyievi-vidbuvsia-pershyj-literaturno-muzychnyj-festyval-cosmobook/> (дата звернення: 23.12.2025).

28. У Львові відбудеться всеукраїнський книжковий фестиваль BestsellerFest / Інформація // Українська літературна газета. – 2025. – 20 трав. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/u-lvovi-vidbudetsia-vseukrainskyj-knyzhkovyj-festyval-bestsellerfest/> (дата звернення: 23.12.2025).

29. Найденко Ю. 700 тис. грн донатів для «Азову» і три години у черзі до Забужко і Павлюка: як пройшов новий книжковий фестиваль BestsellerFest у Львові / Ю. Найденко // NV. – 2025. – 18 серп. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/books/bestsellerfest-2025-yak-proyshov-noviy-knizhkoviy-festival-u-lvovi-foto-50537997.html> (дата звернення: 23.12.2025).

30. У Запоріжжі та Чернівцях пройшли літературні фестивалі / Інформація. // Укрінформ. – 2025. – 7 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4033971-u-zaporizzi-ta-chernivciah-projsli-literaturni-festivali.html> (дата звернення: 22.12.2025).

31. Літературний фестиваль «Фронтера» презентував програму заходів / Інформація // Укрінформ. – 2025. – 11 лип. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4014167-literaturnij-festival-frontera-prezentuvav-programu-zahodiv.html> (дата звернення: 22.12.2025).

32. У Луцьку розпочався літературний фестиваль «Фронтера» / Інформація Укрінформ. – 2025. – 2 серп. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4021499-u-lucku-rozpocavsia-literaturnij-festival-frontera.html> (дата звернення: 22.12.2025).

33. XII Книжковий VinBookFest відбудеться 9-10 травня – що у програмі / Інформація // Укрінформ. – 2025. – 29 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3987265-hii-knizkovij-vinbookfest-vidbudetsa-910-travna-so-u-programi.html> (дата звернення: 22.12.2025).

34. У книжковому фестивалі VinBookFest взяли участь майже 20 видавництв / Інформація / Українська літературна газета. – 2025. – 15 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/u-knyzhkovomu-festyvali-vinbookfest-vzialy-uchast-majzhe-20-vydavnytstv/> (дата звернення: 24.12.2025).

35. Зустрічі з письменниками та перформанси: у Житомирі відбувся книжковий форум «Відсіч. Без бар'єрів» / Інформація // Укрінформ. – 2025. – 22 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4039013-zustrici-z-pismennicami-ta-performansi-u-zitomiri-vidbuvsia-knizkovij-forum-vidsic-bez-bareriv.html> (дата звернення: 24.12.2025).

36. У Харкові відкрився книжковий фестиваль «Літературний ярмарок» / Інформація. // Українська літературна газета. – 2025. – 30 серп. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/u-kharkovi-vidkryvsia-knyzhkovyj-festyval-literaturnyj-iarmarok/> (дата звернення: 24.12.2025).

37. У Миколаєві стартує фестиваль книги та читання «Вештанка на Бузі» / Інформація // Укрінформ. – 2025. – 13 жовт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4047057-u-mikolaevi-startue-festival-knigi-ta-citanna-vestanka-na-buzi.html> (дата звернення: 26.12.2025).

38. Міхалевський В. У Старокостянтиніві провели Всеукраїнський фестиваль дитячої книги «Сорока Білобока» / Міхалевський В. // Українська літературна газета. – 2025. – 23 лип. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/u-starokostiantynovi-provely-vseukrainskyj-festyval-dytiachoi-knyhy-soroka-biloboka/> (дата звернення: 26.12.2025).

39. Школьна О. У Кривому Розі відбувся літературний фестиваль «КривБаз» / Школьна О. // Українська літературна газета. – 2025. – 3 лист. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/u-kryvomu-rozi-vidbuvsia-literaturnyj-festyval-kryvbaz/> (дата звернення: 26.12.2025).

40. У Черкасах пройшов книжковий фестиваль «Змістовно» / Інформація// Українська літературна газета. – 2025. – 21 жовт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/u-cherkasakh-projshov-knyzhkovyj-festyval-zmistovno/> (дата звернення: 26.12.2025).

41. Петренко-Цеунова О. Як організувати книжковий фестиваль: досвід Черкас / Петренко-Цеунова О. // Український тиждень. – 2025. – 22 жовт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/iak-orhanizuvaty-knyzhkovyj-festyval-dosvid-cherkas/> (дата звернення: 26.12.2025).

42. Стягайло В. На хвилі змін: як три фестивалі Одеси руйнують культурні стереотипи / Вероніка Стягайло [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/na-khvyli-zmin-iak-try-festyvali-odesy-rujnuiut-kulturni-stereotypy/> (дата звернення: 24.12.2025).

43. Український ринок книговидавництва зріс на 37% у першому півріччі 2025 року / І. Чепайкін // Дзеркало тижня. Україна. – 2025. – 13 серп. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/rinok-knihovidavnitstva-v-ukrajini-zris-na-37-u-pershomu-pivrichchi-2025-roku-.html> (дата звернення: 24.12.2025).

Матеріал підготував

Бурнашов І.Ю., завідувач відділу
наукового аналізу і
узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування **І. Г. Піленко**

Формат 60х84/16. Умовн. друк. арк. 1,36. Б/т. Зам. 4. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12